

Смолюк А. І., аспірант (Коледж технологій, бізнесу та права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки)

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КОЛЕДЖУ

***Анотація.** В статті розкрито дві основні концепції особистості, що визначають різні теорії і стратегії її розвитку: особистість як функціональна (рольова) характеристика людини й особистість як її сутнісна характеристика. На підставі уявлень про те, що людина завжди і скрізь виявляється включеною у соціальний контекст – в зв'язки з іншими людьми, в ланцюжку подій, встановлено, що особистість детермінована спільнотою в двоякому сенсі: з одного боку, її поведінку в цілому обумовлено соціумом і, в той же час, з іншого боку, вона сама вибудовує себе і впливає на соціум, постійно спрямована на нього. На основі філософсько-психологічного аналізу досліджено сутність людини як особистості та особливості її творчого розвитку в умовах коледжу через екстраполяцію ідеї свободи на цей процес.*

***Ключові слова:** особистість, розвиток особистості, свобода, творчість.*

***Аннотация.** В Статье раскрыты две основные концепции личности определяющие разные теории и стратегии ее развития: личность как функциональная (ролевая) характеристика человека и личность как его сущностная характеристика. На почве представлений о том, что человек всегда и везде оказывается включенным в социальный контекст – в связи с другими людьми, в цепи событий, установлено, что личность детерминирована сообществом в двояком смысле: с одной стороны, ее поведение обусловлено социумом и, в то же время, с другой стороны, она сама выстраивает себя и воздействует на социум, постоянно направлена на него. На основании философско-психологического анализа исследовано сущность человека как личности и особенности ее творческого развития в условиях колледжа через экстраполяцию идеи свободы на этот процесс.*

***Ключевые слова:** личность, развитие личности, свобода, творчество.*

***Annotation.** The article reveals two main concepts of the personality, which determine different theories and strategies of its development: the personality as the functional (role) characteristic and the personality as the essential characteristic. On the basis of idea that the person is always included in the social context, in the connection with other people, in the chain of events, it is defined, that the personality is determined by society in two ways. Its behavior is*

conditioned by society. And at the same time in other way the personality builds itself and has an influence on the society. It is always has a direction on it. On the basis of philosophical and psychological analysis the essence of human being as the personality and characteristics of its creative development in collage conditions is examined through extrapolation of ideas of freedom of this process.

Key words: *personality, personality development, freedom, creativity.*

Сьогодні, в період активізації самосвідомості суспільства і пошуку ним шляхів стабілізації на основі посилення демократичних засад, з'явилася потреба в активних і творчих людях, здатних швидко і адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в навколишній дійсності, знаходити нетривіальні способи взаємодії з новими умовами середовища, змінюватися відповідно до них, при необхідності змінювати ці умови, роблячи прийнятними для суспільства та себе.

Багато людей не володіють такими здібностями і зазнають великих труднощів в нових умовах життя і діяльності. Особливо важко доводиться молоді через нестабільність її соціального положення, нестійкого світогляду, ненадійних етичних орієнтирів. Тому найважливішим завданням вищої професійної освіти, в центрі уваги якої знаходиться особа молодої людини, є розвиток її творчої особистості здатної до цілеспрямованого самоудосконалення, творення внутрішніх, а потім і зовнішніх умов свого власного професійного становлення і самореалізації.

Це завдання, висунуте перед вищою професійною освітою, вимагає її руху від задекларованого гуманізму до істинного, дійсно орієнтованого на особу кожної конкретної людини. Проголосивши гуманістичні ідеї в теорії, вища професійна освіта має орієнтується на них у практичній діяльності. Основною її метою сьогодні є професійна підготовка людини, озброєння її певними знаннями, уміннями і навиками в межах вибраної нею професії. Однак, сьогодні, досить часто, розвиток особи молодої людини відходить на другий план. Тому велика кількість випускників вищих навчальних закладів не відповідає вимогам часу і суспільства. Вони підготовлені в основному до виконання професійних функцій на репродуктивному рівні і майже не підготовлені до самостійного життя у світі, що постійно змінюється.

Виходячи із зазначеного, постає необхідність відходу від такої освіти до гуманістично орієнтованої, в основі якої лежать уявлення про людину як найважливішу цінність, про її право відбутися, досягти максимального розвитку, отримати задоволення життям та працею, освіти, що дозволяє побачити багатогранну суть людини, активізувати її внутрішні сили, підтримувати і надихати її на творчість.

Розвиток творчої особистості може бути розкритий в своїй сутності, змісті і формах тільки на основі розуміння природи її розвитку.

Розвиток особистості сягає корінням углиб проблеми самої людини. Проблема людини – одна з основних, якщо не центральна, у всій світовій філософській думці. Багато мислителів намагалися дати визначення людини, але якими б не були ці визначення, вони не охоплюють всю її складність і багатогранність. Людину як міру всіх речей характеризував Протагор. Це визначення стало одним з основних світоглядних і методологічних принципів науки, філософії і політики демократичних держав. Вищою цінністю, єдиним творцем всіх досягнень культури на Землі, розумним центром Всесвіту, тим пунктом, від якого все повинно виходити і до якого все повинно повертатися, вважав людину Д. Дідро [1]. Про те, що «людина істота ірраціональна, парадоксальна, принципово трагічна, в якій стикаються два світи, полярно протилежні начала», – говорив видатний мислитель Ф. М. Достоєвський [2, с. 57].

Мабуть, таке визначення людини є найближчим до істини, оскільки в ньому висловлена думка про подвійну природу людини як особистості. З одного боку, людина – біологічна істота і, як будь-яка істота, підпорядковується фізичним та біологічним законам, з іншого боку, вона соціальна істота і визначається соціальними нормами. Разом з тим, вона з плином свого розвитку все більш стає здатною свідомо володіти своїми знаннями про власні внутрішні можливості і зовнішні, соціальні обставини, перетворюючи себе. Потрійна детермінація людини якраз і символізує вічну загадку її буття.

Мета нашої статті – дослідити філософсько-психологічні підходи до розуміння розвитку творчої особистості.

Для розуміння процесу розвитку особистості важливо, на наш погляд, розглянути, перш за все, співвідношення біологічного і соціального в людині, тому що людина існує в системі взаємодії всіх сил природи і відчуває від неї найрізноманітніші впливи. «Душевна рівновага можлива тільки за умови фізіологічної та психологічної адаптації людини до природного світу, а так як людина це, насамперед, соціальна істота, то адаптуватися до природи вона може тільки через суспільство», – вважає О. Г. Спіркін [3, с. 350–351]. Співвідношення біологічного і соціального в особистості неоднозначне. У різних пізнавальних і практичних цілях акценти можуть зміщуватися в ту чи іншу сторону, але, в підсумковому осмисленні, на думку О. Г. Спіркіна, повинно здійснюватися суміщення цих сторін особистості. Іншими словами, особистість є біосоціальне утворення. Суспільне начало проникає через психічне всередину біології індивіда, яка в такому перетвореному вигляді виступає основою його психічної, свідомої життєдіяльності. Таким чином «людина представляє собою цілісну єдність біологічного, психічного та соціального рівнів, які формуються з природного і соціального, спадкового і прижиттєво набутого» [3, с. 347]. При цьому для осмислення витоків здатності людського

індивіда до розвитку його творчої особистості важливо пам'ятати, що він представляє собою не просто арифметичну суму біологічного і соціального, а їх «інтегральну єдність, що приводить до виникнення нової якості людської особистості» [3, с.347].

В наш час існує дві основні концепції особистості, що визначають, на наш погляд, різні теорії і стратегії її розвитку: особистість як функціональна (рольова) характеристика людини й особистість як її сутнісна характеристика. Перша концепція спирається на поняття соціальної функції людини, а точніше, на поняття соціальної ролі. Незважаючи на значимість цього аспекту розуміння особистості, вона не дозволяє розкрити внутрішній, глибинний світ людини, тому що фіксує тільки її поведінку, що, за зауваженням О. Г. Спіркіна, не завжди і не обов'язково виражає дійсну сутність людини [3, с. 357]. У другій концепції дається більш глибока інтерпретація поняття особистості, яка розкриває її не у функціональному, а в сутнісному плані. «Особистість – індивідуальний осередок і вираження суспільних відносин і функцій людей, суб'єкт пізнання і перетворення світу, прав і обов'язків, етичних, естетичних і всіх інших соціальних норм», – пише О. Г. Спіркін [3, с. 357–358]. У понятті особистості відтіняються, перш за все, інтегративні соціально-психологічні особливості: світогляд, самооцінка, характер, почуття власної гідності, ціннісні орієнтації, принципи способу життя, моральні і естетичні ідеали, соціально-політичні переконання і позиції, стиль мислення, емоційне середовище тощо.

Особистісні якості людини є похідними від двох начал: від її самоусвідомлюючого розуму і від її соціального способу життя. Полем прояву особистісних властивостей служить її соціальне життя. Іншими словами, особистість формується і розвивається тільки в суспільстві. У контексті такого підходу розвиток особистості визначається організацією життя і суспільних проявів людини. Поряд з таким розумінням особистості, у філософії існують принципово відмінні концепції, автори яких вважають, що особистість може і повинна розвиватися сама по собі без будь-якого впливу ззовні. Так, наприклад, Р. Міллер у своїй праці «Особистість і суспільство» зауважує, що в соціальній філософії неотомізму червоною ниткою проходить ідея заперечення соціальної детермінованості особистості. Цитуючи західнонімецького неотоміста Т. Штейнбухеля, він пише: «Особистість – це форма буття духу, що самостійно існує і самостверджується. Людина не має потреби ні в якому зв'язку з суспільством. Її піднімає над суспільством духовність, що існує сама по собі. У результаті особистість живе як дух» [4, с. 272]. Далі, аналізуючи ідеї іншого філософа цього ж напрямку, – Р. Міллер цитує його: «Особистість є дещо власне замкнуте у самому собі, вона не зобов'язана брати участь в чомусь іншому, бути частиною іншого. Вона досконала в собі самій, представляє собою замкнуте

ціле. Вона існує сама по собі, без необхідного зв'язку з іншим. Вона субстанція, основне ядро в людині» [4, с. 272].

Однак, ці концепції, на наш погляд, не можуть вважатися досконалими, так як виривають особистість з суспільного контексту і замикають її в самій собі, а «замкнутість в собі особистості є її загибель», – справедливо зауважує М. О. Бердяєв [2, с. 64]. Ми ж виходимо з екзистенціального підходу до особистості, що дозволяє побачити глибинну специфіку педагогічної підтримки адаптації зростаючої людини.

Особистість, за М. О. Бердяєвим є вищою цінністю: «Цінність особистості є вища ієрархічна цінність у світі, цінність духовного порядку» [2, с. 62]. Але вона як цінність не існує, якщо немає її ставлення до інших особистостей, до особистості іншої людини, до людської спільноти. Людина прагне до єднання з іншими людьми для подолання своєї відчуженості і тривожної самотності, вважав Е. Фромм. Філософ вказує на те, що існує два способи адаптації людини до соціуму: «пасивне пристосування до шаблонів» і «активність» [5, с. 31]. «Пасивне пристосування» має місце тоді, коли людина приймає норми і цінності за принципом «я – як усі», не прагне щонебудь змінити, навіть якщо це в її силах. У цьому випадку людина невільна, вона залежить від суспільства і повністю направляється ним. «Активність» означає не як заперечення соціальних норм і цінностей, а як їх усвідомлене прийняття і побудову на їх основі своєї діяльності і відносин з людьми. Головне ж у тому, вважає Е. Фромм, що «в активному стані людина вільна, вона господар становища, в пасивному, навпаки, її спонукають якимось або чимось, вона об'єкт мотивації, хоча цього не усвідомлює» [5, с. 38].

Такий підхід до розуміння людини є дуже важливим, так як, наводить на думку про те, що процес становлення особистості пов'язаний зі свободою. Тому ми вважаємо доречним в рамках нашого дослідження звернутися до праць філософів, які досліджують феномен свободи. Це праці В. Франкла, К. Ясперса, С. Й. Гессена, А. Г. Мислівченко та ін.

Людина завжди і скрізь виявляється включеною у соціальний контекст – в зв'язку з іншими людьми, в ланцюзі подій. Особистість детермінована спільнотою в двоякому сенсі: з одного боку, її поведінку в цілому обумовлено соціумом і, в той же час, з іншого боку, вона сама вибудовує себе і впливає на соціум, постійно спрямована на нього. Таким чином, для індивідуальної поведінки характерна не тільки соціальна зумовленість, а й соціальна спрямованість. «Так звані соціальні закони ніколи до кінця не визначають поведінку індивіда, – вважав В. Франкл, – отже, вони не позбавляють людину свободи волі. Більше того, вони можуть впливати на неї, тільки проходячи через спеціальну зону індивідуальної свободи, в якій вони тільки й залишають слід в індивідуальній поведінці» [6, с. 219].

Свобода, за В. Франклом, – це «завжди свобода вибору і прийняття своєї долі, вибору позиції, яку людина займає, стикаючись зі своєю долею».

Філософ вважав, що людина хоч і вільна, але завжди оточена безліччю обмежень, «як би відштовхується від цих обмежень для реалізації своєї свободи. Свобода передбачає обмеження і ґрунтується на них» [6, с. 203].

Під обмеженнями автор розуміє умови, в яких існує людина. Людина не вільна від цих умов, але вони не обмежують її повністю. Тільки вона сама вирішує, чи буде протистояти умовам або здасться і дозволить собі бути обмеженою ними. Те в людині, що може протистояти цим умовам, В. Франкл називав «духовним». Духовне, на його думку, і є вільне у людині. Будучи вільною, людина може приймати рішення, за які несе відповідальність.

Бути відповідальним і означає бути вільним, вважав К. Ясперс: «Свобода – це подолання того зовнішнього, що підкоряє мене собі. Свобода виникає там, де ... це зовнішнє стає моментом мого існування». Свобода не передбачає всездозволеності, вона регламентується відповідальністю. Відповідальність – це такий спосіб буття, коли людина в першу чергу сама вирішує, якою їй бути, це «самовизначене буття» [7, с. 167].

У момент самовизначення людина опиняється перед необхідністю вибору з безлічі можливостей однієї альтернативи, яка буде визначати її подальше життя. Вивчаючи феномен внутрішньої свободи людини, А. Г. Мислівченко визначає людину як «істоту, що вибирає» і підкреслює, що «поза вибором альтернатив і цілепокладання не може бути і людини». Свобода цим філософом розглядається як «внутрішня дія індивіда» [8, с. 207–210].

Визначальними принципами розуміння сутності вільного діяння є, по-перше, можливість самостійного, ненав'язанного вибору відповідно до внутрішніх переконань та інтересів індивіда і, по-друге, мобілізація вольових зусиль, спрямованих на практичну реалізацію зробленого вибору. Дійсно, вільний вибір – це «вибір, зміст якого не є щось зовнішнє і чуже людині, а відповідає її внутрішнім бажанням» [8, с. 216]. Філософ вважає, що свобода здійснюється індивідом, перш за все, як особисте відчуття, як суб'єктивне явище, що полягає в можливості самостійно робити вибір. Свобода вибору переходить в свободу рішення, а потім у свободу дії, свободу творчості і самовираження. Вибираючи між альтернативними можливостями вчинити так чи інакше, людина тим самим внутрішньо діє, визначає сферу, напрямок своєї теоретичної і практичної діяльності.

Разом з тим відомо, що вільний вибір і вчинки людини можуть носити не тільки позитивний, а й негативний характер, пов'язаний зі спробами за будь-яку ціну досягнути своїх цілей. Тому постає питання про моральну оцінку того чи іншого вибору. «При оцінці вибору необхідно враховувати моральну міру свободи – ступінь відповідальності індивіда не тільки перед самим собою, а й перед іншими людьми» [8, с. 223].

У своїх взаєминах з оточуючими людьми (зовнішнім середовищем) людина нерідко опиняється перед необхідністю вирішення гострих морально-конфліктних ситуацій. Іншими словами, вона постає перед дилемою: або

обрати себе, тобто відстоювати свою точку зору, переконаність у своїй правоті і вступити в конфлікт з хибною думкою і вчинками інших людей або ж пристосуватися до думки і дій інших, розчинитися в них. Ясно, що перший вибір буде дійсно проявом духовної свободи, другий же проявом пристосуванства, яке якраз і пригнічує індивідуальність людини, її самобутність і внутрішню свободу.

Розуміння свободи як здатності ухилитися від усього «зовнішнього», як можливості сказати «ні» наводить на негативні позиції «свободи від». Тим часом, призначення людини – прагнути до справжнього самоствердження, до «свободи для». «Людина вільна не внаслідок негативної сили уникати того чи іншого, а внаслідок позитивної сили виявляти свою справжню індивідуальність», – стверджує А. Г. Мислівченко [8, с. 224]. Ця «позитивна сила» і є рушійною причиною внутрішньої свободи людини, для якої її власна дія виступає як внутрішня необхідність.

Тому навчальний процес підготовки кваліфікованих спеціалістів у коледжі повинен спиратись на використання всіх можливостей кожної особистості. Разом з тим успішно виконувати всі вимоги навчального процесу коледжу студент зможе тільки за умови високої самоорганізації та дисципліни. На перший погляд може здатися, що дисципліна це примус, але ще С. Й. Гессен помітив, і ми згодні з ним, що дисципліна та свобода не виключають одна одну, навпаки, вони взаємопроникаючі. З цього приводу він пише: «Позбавлена свободи дисципліна руйнує себе саму ... Дисципліна можлива через щось інше, ніж вона сама – через свободу як вище начало, що проглядається в ній» [9, с. 95]. Дисциплінована людина є вільною, так як володіє сама собою. Свобода для такої людини є не запереченням будь-яких норм і законів, швидше за все – це підпорядкування голосові совісті, що дозволяє людині не перебувати у протиріччі самої з собою. Таким чином, виконання студентом поставлених перед ним вимог не тільки не обмежує його свободу, а скоріше навпаки, робить його дійсно вільним. Це і є те обмеження, від якого він відштовхується для досягнення свободи.

Так основне завдання вищої школи ми бачимо у вихованні внутрішньо вільної особистості. Водночас, важливо відзначити таку особливість свободи: вона може бути досягнута тільки через творчу діяльність. На взаємозв'язок свободи і творчості вказували такі філософи як М. О. Бердяєв, С. Й. Гессен, В. Д. Губін, Е.Н. Некрасова, Ошо та ін.

Творчість – це діяльність, спрямована на створення чогось нового, такого, що раніше не існувало у світі. Творчість, передбачає елемент свободи, завдяки якій вона можлива. «Свобода – це творча енергія, можливість створення нового» – вважав М. О. Бердяєв [2, с. 120–122]. Тієї ж думки дотримується і С. Й. Гессен, який вважає, що «свобода є творчість нового, чого у світі досі не існувало» [9, с. 97]. Філософ висловив дуже важливу для нас думку про те, що людина вільна лише тоді, коли яку-небудь важку

життєву задачу, що постала перед нею, вирішує по-своєму, так, як ніхто раніше не вирішував. І чим більш індивідуальний вчинок людини, тим вона вільніша. Таким чином, будь-яка вільна дія, будучи продуктом творчості, може стати зразком для наслідування іншими людьми. Щодо процесу навчання у коледжі це може означати, що студент здатний підійти до вирішення важливого для нього завдання творчо, удосконалюючи при цьому самого себе. «Прагнення до вдосконалення – визначальна ознака духовного життя, вона визначає творче покликання людини», – вважають В. Д. Губін і Е. Н. Некрасова [1, с. 180]. На думку цих авторів, удосконалення належить до внутрішнього буття людини і свідчить про її прагнення до максимального вдосконалення стану душі. У цьому полягає моральне завдання кожної людини. Вирішити це завдання людина може тільки індивідуально, творчо.

Говорячи про проблему творчості, варто оцінити концепцію індійського філософа Ошо. У ній творчість розглядається як внутрішня сила, спочатку дана кожній людині, але яка з якихось причин не у всіх людей проявляється. «Кожна людина народжується творчою від природи, але дуже мало тих людей, що залишаються творчими», – зазначає філософ [10, с. 117–118]. Причин цього багато, але одну з них автор бачить у примусовому характері виховання та освіти. З раннього віку людину примушують наслідувати повторювані зразки, пасивно пристосовуватися до обставин, не проявляючи творчості. Людину постійно вганяють у певні рамки, пригнічують її свободу і не дають розвиватися творчості, яка спочатку вже закладена в ній. Такий підхід змушує задуматися про освіту. Якщо вона «примусова з необхідності, то повинна бути вільною за метою», – до такого висновку прийшов С. Й. Гессен, аналізуючи вільне виховання [9, с. 92]. Ми також упевнені в тому, що тільки вільна за метою освіта може дати можливість виростити особистість, здатну адаптуватися до мінливих умов не на рівні пасивного пристосування, а творчо, адже творчі люди легко змінюються самі і знаходять ефективні способи змінювати навколишню дійсність.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що, звичайно, не всі люди хочуть бути істинно вільними та творчими, але здаватися такими хочуть всі, вважаючи за краще імітацію свободи, розчиняючись в масі, натовпі для того, щоб тягар особистої відповідальності перекласти на інших. Тому одне з найважливіших завдань коледжу сьогодні полягає у вихованні особистості внутрішньо сильної і вільної, що виступає основою її творчості. Екстраполюючи ідеї свободи в площину проблеми розвитку творчої особистості ми впевнюємося, що саме свобода є основою такого розвитку.

Перспективним є дослідження впливу освітнього середовища коледжу на розвиток творчої особистості.

1. Губин В. Д. *Философская антропология : учебное пособие для вузов* / В. Д. Губин, Е. Н. Некрасова. – М. : ПЕР СЭ, СПб. : Университетская книга, 2000. – 240 с.
2. Бердяев Н. А. *О назначении человека* / Н. А. Бердяев. – М. : ТЕРРА, 1998. – 384 с.
3. Спиркин А. Г. *Философия, учебник для ВУЗов* / А. Г. Спиркин. – М. : Гардарика, 2002. – 736 с.
4. Миллер, Р. *Личность и общество* / Р. Миллер. – М. : Прогресс, 1965. – 546 с.
5. Фромм Э. *Искусство любить: Исследование природы любви* / Э. Фромм. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.
6. Франкл В. *Человек в поисках смысла* / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
7. Ясперс К. *Смысл и назначение истории* / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1994. – 527 с.
8. Мысливченко А. Г. *Феномен внутренней свободы* / А. Г. Мысливченко // *О человеческом в человеке* / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – С. 207–230.
9. Гессен С. И. *Дисциплина, свобода, личность. Цель нравственного образования* / С. И. Гессен // *Педагогическое наследие русского зарубежья, 20-е годы : кн. для учителя* / сост. и авт. вступ. ст. П. В. Алексеев. – М. : Просвещение, 1993. – С. 92–113.
10. Ошо. *Творчество. Высвобождение творческих сил* / Ошо. – СПб. : ИД «Весь», 2003. – 192 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Лякішева А. В.